

LETSHOLO LA HO THIBELA DIBANTUSTAN

Ho isa Molao wa 3 wa
Boetapele ba Setso le
Khoi-San wa 2019 kgotla

TKLA e bohlokwa hobane e fana ka tlhokomediso ya molao ho ditjhaba tsa MaKhoi le MaSan le baetapele lekgetlo la pele Afrika Borwa.

Jwalo ka o tllileng pele, Moralo wa Molao, TKLA e elahloko mekgatlo ya setso, ditjhaba le ditlwaelo, tse tswelang pele ho ba karolo ya bohlokwa ya boitshebahatso ba dimilione tsa Maafrika Borwa, Molao akaretsa ketso ya melao yohle ya boetapele ba setso, Le ha ho le jwalo, e fupere kotsi e kgolo ho demokrasi ya mahaeng le ditokelo tsa mobu. Ho ralwa ha Molao ona le o tllileng pele o ne o fana ka monyetla wa ho fetolela mekgatlo ya setso le melao ya setso, le ho ba tlosa sisila sa bokoloniale. Ka bomadimabe, monyetlo oo o ile wa senngwa.

Dikateng

- ◇ THIBELA DIBILI
TSA BANTUSTAN6
- ◇ Nalane le sesosa sa TKLA8
- ◇ Phoso ke efe ka TKLA
bakeng setso le ditjhaba
tsa MaKhoi le MaSan? 10
- ◇ Palamente e iphapanyetsa
dillo tsa batho ba dulang
dibakeng tsa mahaeng.....20
- ◇ Ho isa taba lekgotleng
la dinyewe22
- ◇ Dikarolo tse Loketseng tsa
Molao wa 3 wa Boetapele
ba Setso le MaKhoi le
MaSan wa 2019 25

THIBELA DIBILI TSA BANTUSTAN ke letsoho le qadilweng ke Alliance for Rural Democracy (ARD) ka 2018.

Hara tse ding, letsoho lena le lemosa Maafrika Borwa ka dikotsi tsa Molao wa 3 wa Boetapele ba Setso le Khoi-San wa 2019 (TKLA).

Bahale ba bang ba lwantseng tokoloho ke mahatammoho le molaetsa wa letsholo lena.

Ka Phupjane 2019, ARD e ile ya etella pele batho ba fetang 1200, ho kopanyelletsa le baahi ba dibakeng tsa mahaeng, ha ba ilo hwantela Union Buildings, ba kopa Mopresidente Ramaphosa hore a se ke a etsa TKLA molao. Mopresidente o ile a iphapanyetsa kopo ena. Ka Mmesa 2021, TKLA e ile ya eba molao.

Kajeno..

- ◇ Letsholo lena le tshehetsa metse le mekgatlo e phephetsang TKLA kgotla.
- ◇ Ba bolela hore TKLA ha e tsamaisane le dipehelo tsa Molao wa Motheo mme e ka bakela baahi ba dibakeng tsa maheng mathata a mangata, ba dulang dibakeng tseo pele e neng e le di-Bantustan, jwaloka metse ya ma-Khoi-San.
- ◇ Leha ho le jwalo, letsholo lena **HA LE** kgahlanong le kamohelo eo e leng kgale e emetswe ya semolao ya nalane, metse le baetapele ba MaKhoi le MaSan.
- ◇ Hape letsoholo lena **HA LE** ha le kgahlanong le molao wa setso le boetapele ba marena. Le batla ho netefatsa hore mofuta wa boetapele ba marena le molao wa setso o ananelwang ho ya ka molao ona o ikarabella ho batho, o se ke wa hlekefetse mokgwa oo ho phelwang ka wona ebile o ntshwa mekgwa e qhekellang ya bokolone.

**Nalane le
sesosa sa
TKLA**

2015

- Bili ya Boetapele ba Setso le MaKhoi-
- San e ile ya iswa Palamenteng.

2016-2018

- Ba Seboka sa Naha sa Palamente le
- Makgotla a Ketsamolao a Diprofinse ba ile ba epa pitso ya setjhaba ho tla utlwa maikutlo a setjhaba ka Bili ena.

PUDUNGWANA 2019

- Mopresidente Ramaphosa a tekena Bili hore e
- be Molao – Molao wa 3 wa Boetapele ba Setso le Khoi-San wa 2019 (TKLA). Ona ke mohato wa ho qetela wa ho etsa molao o motjha.

TSHITWE 2020

- Mopresidente Ramaphosa a phatlalatsa
- letsatsi la ho qala tshebetso la TKLA.

1 MMESA 2021

- TKLA ya kena tshebetsong mme ya nkela sebaka
- melao ya pele ya boetapele ba setso kapa ba marena jwaloka Molao wa Moralo wa Boetapele le Puso ya Marena wa 2003 (Molao wa Moralo).

**Phoso ke
efe ka TKLA
bakeng setso
le ditjhaba
tsa MaKhoi le
MaSan?**

1. Baahi ba dibakeng tsa mahae ba tobane le ho amohuwa ditokelo tsa bona tsa mobu hape

Karolo ya 24 e re Makgotla a Marena a Setso a ka etsa ditumellano, ntle le hore a kope tumello ho batho bao ditokelo tsa bona tsa mobu kapa ditokelo tse ding di tla ameha.

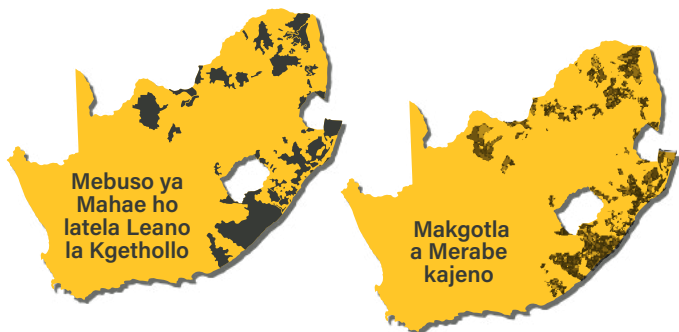
- ◇ Batho ba nang le ditokelo tsa setso kapa ditokelo tse ding 'tsoa setso' tsa mobu ha baa sireletswa, ha ho buisanwe le bona kapa ho fuwa puseletso, e leng se hatikelang maemo a hlokehang ho latela Molao wa Nakwana wa ho Sireletsa Ditokelo tsa Setso tsa Mobu wa 1996 (IPILRA).
- ◇ IPILRA e re ha ditokelo tsa batho tsa molao di nkuwa ka tsela e molaong, ba tlameha ho fuwa puseletso.

2. Baahi ba dibakeng tsa mahaeng ha ba kgone ho jarisa baetapele ba setso boikarabelo ka tsela eo ba sebedisang tjhelete ya setjhaba ka yona

TKLA ha e fane ka dikofuto tse sebetsang bakeng sa baahi ba dibakeng tsa mahaeng hore ba fumane tsebo ya kamoo makgotla a puso ya marena a laolang ditjhelete ka yona.

- ◇ Tjhelete yohle ya metse e laolwang ke marena e tswang mohloding ofe kapa ofe jwale e tla ya diakhaonteng tsa banka tse laolwang ke mmuso (Sheba Karolo ya 23 ya moloao leqepheng la 26). Haesale moralo ona o sebetsa ka dilemo tse mashome Leboya Bophirima moo ho bileng le tahlehelo e kgolo ya ditjhelete tsa metse ya puso ya marena.
 - » Metse e mengata ya puso ya marena e lahlehetswe ke ditjhelete tse ngata ka lebaka la diketso tsa makgotla a puso ya marena, marena a setso le mebuso ya diprofinse.
 - » Leboya Bophirimela, Bakgatla ba Kgafela ba lahlehetswe ke tjhelete e hakanyetswang ho R5 bilione (sheba tlaleho ya Komishine ya Baloyi <http://www.saflii.org/images/baloyi.pdf>), athe Bapo ba Mogale ba lahlehetswe ke R800 milione (sheba tlaleho ya Mosireletsi wa Setjhaba <https://www.customcontested.co.za/wp-content/uploads/2017/07/Bapo-Ba-Mogale-D-Account-Investigation-Report-002.pdf>).
- ◇ Empa, motlolo o kotsi wa ditjhelete wa "D-account" wa makgotla a puso ya marena o neng o sebetsa feela profinseng ya Leboya Bophirimela, o tla sebetsa diprofinseng tsohle.

3. Boloka meralo ya bokoloni/aparateite hape e boetse e epa meedi ya Dibaka tsa Bantu kapa Bantustan

Meralo ena e qadilwe ka ho tlosa batho ba bang ka sheshe hore ba nkwe e le morabo o le mong kapa ba behwe tlasa merabe kapa babusi ba merabe eo eseng ya habo bona.

- ◇ Merabe e rehwa botjha dibaka tsa metse ya Puso ya Marena.
- ◇ Boetapele ba merabe bo rehwa makgotla a Puso ya Marena.
- ◇ Meedi ya makgotla a merabe e neng e thehwe ke Mmuso wa Kgethollo wa mehleng (sheba dimmapa tse ka hodimo).
- ◇ Baahi ba dibaka tsa mahaeng ba dula ba notleletswe dibakeng tse tshwanang tsa Bantustan tse ntshetswang pele ke TKLA, ba qobellwa ho amohela boitsebahatso ba mokgwa o motjha le boetapele ba bohatelli ba puso ya merabe bo qapuweng ke mebuso ya bokolone le ya aparteite.
- ◇ Boholo ba TKLA bo tla sebetsa feela dibakeng tsena tsa Afrika Borwa.

4. Dikgopolo tse kgahlanong le demokrasi le tse keneng ka bokolone tsa molao wa setso

TKLA e hlalathella hole le kutlwisiso ya Lekgotla la Molao wa Motheo ya molao wa setso jwaloka 'molao wa tsela ya bophelo' o ikamahanyang le o fetohang ha nako e ntse e feta le o hlaloswang ke batho ba o phelang ka wona.

- ◇ Ho fapana le moo TKLA e sebedisa kgopolo ya puso ya bokolone le ya aparteite ya molao wa setso wa mokgwa wa ho tloha hodimo o ya tlaase - e leng puso e behang marena hodimo ebe setjhaba se dula tlaase.
- ◇ Ho na le ditshupiso tse seng kae tse buang ka demokrasi Molaong wa Moralo tse ntshitsweng.
 - » Diqeto tsohle di etswa feela ke makgotla a puso ya marena, matlo a borena le mmuso ntle le hore ho hlokehe tumellano efe kapa efe ka kotloloho ya ditikokelo tsa mobu tsa badudi le setjhaba.
 - » Onkela sebaka Molao wa Tsamaiso wa makgotla a puso ya marena ka o tshwanang le Molao wa Tsamaiso o tswang Molaong wa Ditsamaiso tsa Bomasepala o sebetsang ho bahlanka ba kgethilweng, mme o tlosa mantswe wohle a reng *"setjhaba"* le *"demokrasi"*.
 - » O nkela sebaka boikarabelo ba marena le balekgotla ho etsa dintho *"tse molemong wa metse e tlasa puso ya marena"* ka ho etsa dintho *"tse molemong wa ... lekgotla"*.

- » Molao o motjha wa Tshebetso o phaella ka melawana ya ho boloka lekunutu eo makgotla a puso ya marena a ka itshetlehang ka yona hore ba boloke dipuisano le diqeto tse amanang le matlotlo a kopanelo a metse e le lekunutu.
- » TKLA ha e sa hloka hore makgotla a puso ya marena a senole direkoto tsa wona, ditatements tsa ditjhelete le dimpho le dinyehelo metseng eo a e busang, empa ho Tonakgolo.
- » E qhelela ka thoko kapa e fokotsa ho kenella ha metse ya puso ya marena pusong ya marena.
- » E fokotsa mesebetsi e etswang pepenene le ho jara boikarabelo ha baetapele ba setso kapa marena; ebile.
- » E qala mkgwa wa hore ditjhelete tsa metse ya puso ya marena di laolwe ke mmuso – e leng motlolo o ipontshitseng o bulela bobodu le tshebediso e mpe ya matla sebaka.

5. E iphapanyetsa ho hloleha ha mmuso ho fetola mekgatlo ya puso ya marena

Ha Molao wa Motheo e ne e ba molao wa Afrika Borwa, mmuso o ile wa elellwa tlhoko ya ho kopanya ditheo tsa boetapele ba marena ka melao ya boitshwaro ba demokrasi – e leng mohato o bitswang 'phetoho'. Lebaka la sena ke hore batho ba bangata ha ba sa tshepa marena kamora hore mebuso ya aparteite le ya bokolone e a sebedise e le dikofuto tsa kगतello nakong e fetileng.

- ◇ Molao wa Moralo o ile wa re boetapele ba merabe bo lokela ho fetoha ho ba makgotla a puso ya marena ka dikgetho – o laela hore 40% ya ditho e kgethwe ke batho motseng mme karolo ya boraro ya ditho e be basadi.
- ◇ Komishene ya Dingangisano le ho Ipoela ha Marena kapa Baetapele ba Setso e ile ya thehwa ho batlisisa dingangisano le dipolelo tse atileng tsa hore na ke mang ya lokelang ho tshwara maemo a boetapele ba setso.
- ◇ Mehato ena ka bobedi e hlolehile – diprofensing tse ding dikgetho di ne di tshwarwa ka tsela e fosahetseng le kamora letsatsi leo ho dumellanweng ka lona, athe Limpopo teng ho hang ha ho a tshwarwa dikgetho.
- ◇ Ditshibollo tse ngata tsa Komishene di ile tsa phephetswa kgotla.
- ◇ TKLA ha e tlise tharollo e sebetsang ya ho jarisa baetapele ba setso boikarabelo ba sa kang ba fetoha. Ho fapana le moo e beha mohato o tshwanang wa phetoho o hlolehileng.
- ◇ Komishene e kwetswe tlasa TKLA, leha ho na le dingangisano tse ngata tse ntseng di tswela pele.

6. E qapa mokgahlelo wa bone wa mmuso

Molao wa Motheo o laela feela mekgatlo e kgethilweng ya mmuso ho ba le matla a mmuso. Sena ke sa bohlokwa ho netefatsa hore Maafrika Borwa a ka jarisa ba matleng boikarabelo ka dikgetho.

- ◇ Le ha ho le jwalo, Karolo ya 25 ya TKLA (sheba leqephe la 33) e dumella mafapha a mmuso ho aba mesebetsi eo ka tlwaelo e etswan g ke baetapele ba setso le makgotla a merabe ka 'karolo' e sa hlakang.
- ◇ Molawana o tshwanang Molaong wa Moralo o feletse ka hore mebuso ya marena e nke matla a mangata haholo a lokelang ho fuwa bomasepala kapa mekgatlo e meng ya setjhaba.
 - » Phano ya mangolo a bopaki ba aterese, ao batho ba a hlohang ho fumana ditshebeletso tsa bohlokwa jwaloka di-ID le ho bula diakhaonte tsa banka.
 - » Diqeto tsa tshebediso ya mobu tsa Molao wa Moralo wa Dibaka le Tshebediso ya Mobu wa 16 wa 2013.
 - » Kabo ya mobu.
- ◇ Marena ha a kgethwe mme kahoo ha aa lokela ho ba le matla a ho puso. Ha a sebedisa matla hampe, a ke ke a nkwa a jara boikarabelo!

7. E tshwara batho ba metse ya MaKhoi le MaSan ka tsela e fapaneng

Leha baetapele ba MaKhoi le MaSan ba na le busa batho ba itseng feela, moo ho se nang mobu o amehang, athe baetapele ba setso ba busa sebaka se itseng le batho bohle ba dulang sebakeng seo.

Palamente e iphapanyetsa dillo tsa batho ba dulang dibakeng tsa mahaeng

Mokgatlo wa Alliance for Rural
Democracy (ARD) le baahi
ba dibaka tsa mahaeng ba
ile dipitsong tsa setjhaba tse
bitsitsweng ke Palamente mme
ba hanyetsa Bili ya Boetapele
ba Setso le Khoi-San.

Mmuso o ile wa kotela baahi ba mahaeng dikopanong tsena.

- ◇ Mathata a dipitso tsa setjhaba a akarelletsa:
 - » ditsebisso tse tswang di fihla morao;
 - » ho etswa diphetoho tsa sebaka ka motsotso wa ho qetela;
 - » dibaka tsa dipitso di hole le metse ya mahaeng;
 - » dipitsong tse ngata ha ho na dikhophi tsa Bili; le hore
 - » Bili e fumaneha ka Senyesemane feela.
- ◇ Dibakeng tse ngata Bili e ile ya bapatswa e ama metse ya MaKhoi le MaSan feela.
- ◇ Dipitsong tsena ho utlwahala lentswe la marena le baetapele ba setso feela.

Ho isa taba lekgotleng la dinyewe

ARD e leba Lekgotleng la Molao wa Motheo lebitsong la baahi ba dibakeng tsa mahaeng bao ditokelo tsa bona tsa molao wa motheo le tsa setso di leng kotsing ya ho hatakelwa ke TKLA.

Ba pheha kgang e reng TKLA e kgesa yona melao ya boitshwaro eo Molao wa Motheo o thehilweng ho wona, e boetseng e fumanwang molaong wa setso. Melao ena ya boitshwaro ke puso ya demokrasi, ho jara boikarabelo le tokoloho. TKLA e boetse e sokela ditokelo tsa batho ba metse ena tsa ho ba le matlo, tekatekano, tokoloho ya ho kopana, tsamaiso ya toka le tokelo ya ho nka karolo setjhabeng le dipolotiking.

ARD le baahi ba dibakeng tsa mahaeng ba hanyetsa dikarolo tsa TKLA tse sokelang maphelo le ditokelo tsa bona tsa mobu. Ba kgathatsehile ka TKLA hobane ba bone maima le mathata a tlisitsweng ke Molao wa Moralo.

◇ Haesale Molao wa Moralo o kene tshebetsong:

- » Limpopo, mebuso ya marena e kgonne ho fumana dithibelo tsa lekgotla tse kginang batho setjhabeng ho tshwara dikopano. Sena se etsahetse le kamora hore Lekgotla la Molao wa Motheo le phatlalatse ketso ena e se molaong nyeweng ya *Pilane vs Pilane* (2013).
- » Mebuso ya marena Limpopo le dikarolong tsa KwaZulu-Natal e nnile ya lefisa baahi ba dibaka tsa mahaeng ditjhelete. Ha baahi ba dibaka tsa mahaeng ba sitwa ho lefa ditefiso tsena, ba hanelwa ka bopaki ba bodulo, boo ba bo hlohang hore ba bule diakhaonte tsa banka le ho fumana ditokomane tsa ID. Hape batho ba hanelwa ka dibaka tsa mapato le ditshebeletso tse ding hobane ba sitwa ho patala ditefiso tsena.
- » Motse o mong o mong wa Limpopo o nnile wa hlokoatswa ke morena e moholo ya qobellang batho ho amohela boetapele ba hae. Ha baahi ba moo ba sa latele ditaello tsa morena enwa, o sebedisa sesole sa hae se bitswang “MaGreen Beret”. O dihile mehaho e hahilweng ke batho hobane ba se na tumello ya hae. Hape MaGreen Beret a tlwaetse ho hlokoatsa, ho kwetela esita le ho kwalla batho lekgotleng la morena wa setso, ditho dife kapa dife motseng oo tse hanang ho amohela hore motho enwa ke morena.

- ◇ Nyewe ya lekgotleng e tla suthisa mathata a bakilweng ke hore Palamente le makgotla a diprofinse a ketsamolao a ne a sebetsana le TKLA le ho bontsha hore na ke hobaneng ha tshebetso eo e sa dumellane le molao wa motheo – haholoholo ditaba tse amanang le ho fumana maikutlo a setjhaba.
- ◇ Nyewe ena e tla boela e totobatse a mang a mathata ka mantswe le dikarolo tsa TKLA.
- ◇ ARD e dumellana le hore ditjhaba tsa MaKhoi le MaSan di amohelwe ebile ke mahatammoho le setjhaba sa MaKhoi le MaSan tse tla angwa hampe ke Molao ona. Ditokelo tsa bona tsa mobu le tsa demokrasi le tsona di kotsing.
- ◇ ARD e boetse e dumellana le ho phela ka molao wa setso le marena a jang boikarabelo ao setjhaba se reng a nepahetse. ARD e tshehetsa moralo wa molao o kgothalletsa mofuta oo wa borena kapa boetapele ba setso le molao wa setso.
- ◇ Ho ka kgoneha hore mmuso o amohele setjhaba sa MaKhoi le MaSan, boetapele ba setso le ho phela ka molao wa setso ntle le ho sokela ditokelo tsa baahi ba dulang dibakeng tsa mahaeng.

Dikarolo tse Loketseng tsa Molao wa 3 wa Boetapele ba Setso le MaKhoi- MaSan wa 2019

**Re tshehetsa lekgotla la morena kapa
mofumahadi, lekgotla le ka sehloohong la
puso ya borena, lekgotla la puso ya borena,
lekgotla la MaKhoi le MaSan hammoho le
lekgotla le tlaasana la puso ya borena**

23. (1) Mmuso wa naha o ka nna wa mme mmuso wa profinse o tlameha ho amohela mehato ya ketsamolao le e meng e hlokehang ho—

(a) tshehetsa le ho matlafatsa makgotla a borena kapa a bofumahadi, makgotla a ka sehloohong a puso ya borena, makgotla a puso ya borena, makgotla a MaKhoi le MaSan le makgotla a tlaasana a puso ya borena ho phetha mesebetsi ya wona, e bile tshehetso e jwalo e akarelletsa ho fana ka tshehetso ya tsamaiso le ya ditjhelete; le

(b) ho beha leihlo le ho laola ditjhelete tsa makgotla a jwalo: Hafeela Lefapha le tlameha, ho latela karolo ya 62, ho beha leihlo tsamaiso ya ditjhelete ya lekgotla le jwalo.

(2) Kamora ho buisana le lekgotla la borena kapa bofumahadi, lekgotla la le ka sehloohong la puso ya borena, lekgotla la puso ya borena kapa lekgotla la MaKhoi le MaSan le dulang profinseng e itseng, Tonakgolo ya profinse a ka nna—

(a) a etsa qeto ya palo le maemo a moputso wa mesebetsi e tlamehang ho etswa ke botsamaisi, boikarabelo ba ditjhelete le bo bong bo amehang ho phetha mesebetsi ya lekgotla le itseng;

(b) a etse qeto ka maemo afe kapa afe a mang a tshebeletso e amanang le dikgeo tseo tsa mesebetsi; mme

(c) a kgethe batho ba tshwanelehang dikgeo tse jwalo tsa mosebetsi ho latela methati ya kgiro e sebetsang mmusong oo wa profinse kapa bahlanka ba bobedi ba tswang mmusong wa profinse hore ba ilo phetha mesebetsi e jwalo

(3) (a) Bakeng sa merero ya karolwana ya (1) Tonakgolo o tlameha, ka ho buisana le Lefapha le amehang la Profinse la Ramatlotlo mme ho itshetlehlile ka molao ofe kapa ofe kapa mehato e meng e nahanetsweng karolwaneng ya (1), a etsa hore ho bulwe akhaonte bakeng sa lekgotla ka leng le thehilweng le boletsweng karolwaneng ya (1) eo ho yona ho tlamehang ho lefuwe—

(i) dinyehelo tsohle tsa boithaopo tse ntshuwang ke ditho tsa motseng tsa setjhaba se amehang;

(ii) ditjhelete tsohle tse fumanwang thepeng efe kapa efe ya kapa e laolwang ke lekgotla;

(iii) dinyehelo dife kapa dife tsa ditjhelete tse fuweng lekgotla le jwalo ke motho ofe kapa ofe, mokgatlo kapa setheo; (iv) ditjhelete dife kapa dife tse lefuwang lekgotla ho latela melawana ya tshebedisano kapa tumellano e nahanetsweng karolong ya 24; le

(v) ditjhelete dife kapa dife tse ding tse etseditsweng qeto kapa tseo Tonakgolo a dumellanang le tsona.

(b) Bakeng sa merero e amanang le tsamaiso ya akhaonte efe kapa efe e boletsweng serapeng sa (a), Tonakgolo o tlameha, a buisane le Ramatlotlo wa Profinse e amehang le ka ho ipapisa le serapa sa (c) le molao ofe kapa ofe kapa mehato e meng e nahanetsweng karolwaneng ya (1), ho etsa qeto—

- (i) ka ditsamaiso tsa ditjhelete le mehato e amehang ya ho laola akhaonte e jwalo;
- (ii) maemo afe kapa afe a sebetsang ka akhaonte e jwalo;
- (iii) letsete la tjhelete efe kapa efe le entsweng ke lekgotla le amehang; (iv) tefo ya ditshenyehelo dife kapa dife tsa lekgotla le amehang;
- (v) merero eo ka yona ditjhelete dife kapa dife tse akhaonteng e jwalo di ka nnang tsa sebediswa ke lekgotla le amehang;
- (vi) ho kwalwa ha efe kapa efe ya diakhaonte tseo, ho kopanyelletsa le akhaonte ya teraste empa ntle ho akhaonte ya teraste e boletsweng karolong ya 10 ya Molao wa Taolo ya Thepa ya Teraste, wa 1988 (Molao wa 57 wa 1988), le phetiso ya ditjhelete dife kapa dife tse diakhaonteng tse ding tse jwalo kapa akhaonte ya teraste ho akhaonte e boletsweng serapeng sa (a);
- (vii) ditlhokeho tsa ho tlaleha tse sebetsang akhaonteng e jwalo; le
- (viii) mehato efe kapa efe e meng eo Tonakgolo a ka nkang e hlokeha ho netefatsa hore akhaonte e jwalo e tsamaiswa ka tsela e baballang tjhelete le e atlehang, mme a ka nna a kgetha mohlanka ofe kapa ofe ho tswa mmusong wa profinse ho thusa lekgotla le amehang ka tsamaiso ya akhaonte e jwalo kapa ho tsamaisa akhaonte e jwalo lebitsong la lekgotla le amehang; Ho itshetlehile ka hore merero ya diratswana (ii) ho ya ho (vii) Tonakgolo o tlameha ho buisana le lekgotla le amehang pele a etsa qeto efe kapa efe a boletsweng diratswaneng tseo.

(c) Letona le tlameha, kamora ho buisana le Letona le Ditjhelete le kamora ho buisana le Ditonakgolo, ka tsebiso e ngotswe Koranteng ya Mmuso a bolele maemo a motheo ao Tonakgolo a tlamehang ho imatahanya le wona ka mabaka a boletsweng serapeng sa (b)(i) ho ya ho (vii).

(d) Selemo sa ditjhelete sa lekgotla lefe kapa lefe le nahanelwang karolong ena se tlameha ho tsamaisana le selemo sa ditjhelete sa lefapha la profinse le ikarabellang ka ho fa lekgotla le jwalo tshehetso ya ditjhelete.

(4) (a) Mmuso wa profinse moo lekala la setjhaba sa MaKhoi le MaSan se amohetsweng o tlameha ho amohela mehato e jwalo ya molao kapa mehato e meng eo mohlomong e hlokehang ho fana ka tshehetso ho lekala le jwalo: Ho itshetlehile ka hore haeba lekala le le profinseng e nngwe ho fapana le profinse eo lekgotla la setjhaba sa MaKhoi le MaSan le amohetsweng ho yona, Tonakgolo wa profinse eo lekala le leng ho yona o tlameha ho qala ka ho buisana le Tonakgolo wa profinse eo lekgotla la MaKhoi le MaSan le leng ho yona ho netefatsa ho hata ka leoto le le leng phanong ya tshehetso e jwalo ya tsamaiso.

(b) Mmuso wa profinse moo lekala la setjhaba sa MaKhoi le MaSan le amohetsweng o ikarabella ka tshebediso ya ditjhelete e amanang le ha hlooho ya lekala le amehang e ba teng dibokeng tsa lekgotla la MaKhoi le MaSan.

Dilekane le ditumellano

24. (1) Mmuso wa naha le mmuso wa profinse, ka mehatō ya molao kapa e meng, o ka nna wa laola dilekane le ditumellano jwalokaha ho boletswe karolong ena.

(2) Makgotla a borena kapa a bofumahadi, makgotla a ka sehloohong a puso ya marena, makgotla a puso ya marena, makgotla le makgotla a tlaasana a puso ya borena a MaKhoi le MaSan a ka kena dilekaneng le ditumellanong ka bowona, hape le—

(a) bomasepala;

(b) mafapha a mmuso; le

(c) motho, mokgatlo kapa setheo sefe kapa sefe.

(3) Selekane kapa tumellano efe kapa eo makgotla afe kapa afe a boletsweng karolong ya (2) a kenang ho yona e tlameha ho ngolwa mme ho sa natswe hore na melawana ya molao ofe kapa ofe o mong di re, —

(a) e tlameha ho ba molemong wa setjhaba kapa motse o emetsweng ke lekgotla leo.

(b) ho phaella ho melawana efe kapa efe e meng, e tlameha ho ba le melawana e hlakileng ya lehlakore ka leng le ya phediso ya kamano kapa tumellano eo;

(c) ho itshetlehile ka—

(i) therisano e fetileng le setjhaba kapa motse o amehang o emetsweng ke lekgotla le jwalo 45;

- (ii) qeto e tshehetsang selekane kapa tumellano eo e nkilweng ke bongata ba ditho setjhabeng tse neng di le teng ditherisanong tse boletsweng seratswaneng sa (i); le
- (iii) pele ho qeto ya lekgotla le jwalo e ngotsweng e bontshang tshehetso ya lekgotla 50 ya selekane kapa tumellano e itseng;

(d) e ka amohelwa ke Tonakgolo ya profinse eo lekgotla le amehang le leng ho yona mme e ke ke ya sebetsa ho fumanwe tokiso e jwalo; ebile

(e) e ke ke ya tlama naha kapa motho ofe kapa ofe, mokgatlo kapa setheo eo eseng karolo ya 55 selekane kapa tumellano e jwalo.

(4) Selekane kapa tumellano efe kapa efe e boletsweng seratswaneng sa (2) e tlameha—

(a) ho thehwa melaotheong ya tlhomphano le kutlwisiso ya boemo le mosebetsi wa lehlakore ka leng le amehang; le

(b) ho tataiswa le ho itshetleha ka melaotheo ya puso ya kopanelo.

(5) Lekgotla lefe kapa lefe le nahanelwang karolwaneng ya (2), le ka kena tumellanong ya phano ya ditshebeletso le masepala ho ipapisitswe le Puso ya Selehae: Molao wa Tsamaiso ya Bommasepala, 2000 (Molao wa 32 wa 2000), le molao ofe kapa ofe o mong o sebetsang.

(6) Tonakgolo o tlameha—

(a) ho beha leihlo dilekane le ditumellano tsohle jwalokaha ho boletswe karolo ena mme a ka nka mohato ofe kapa ofe o hlokehang ho tiisa hore e kenngwa tshebetso kapa e kgaotswa ka katleho le ka tsela e baballang ditjhelete.

(b) ho fa Letona dikhophi tsa dilekane kapa ditumellano tsohle tse boletsweng karolwaneng ya (3)(d) eo dikhophi tsa yona di tlamehang ho bolokwa ke Lefapha dathabeiseng e loketseng; le

(c) ho lekola dilekane le ditumellano tsohle tse boletsweng karolong ya 63(22).

(7) (a) (a) Tonakgolo, ha a nahana ka tokiso ya selekane kapa tumellano efe kapa efe e boletsweng karolwaneng ya (3)(d), o tlameha ho kgotsofala hore melawana ya karolwana ya (3)(a), (b), (c) le (e) ho imatahantswe le yona

(b) Haeba ho latela boikutlo ba Tonakgolo selekane kapa tumellano e sa tsamaisane le melawana e karolwaneng ya (3)(a), (b), (c) kapa (e), Tonakgolo o tlameha ho kgutlisetsa selekane kapa tumellano e jwalo ho mahlakore a keneng seleaneng kapa tumellanong e jwalo, hammoho le mabaka a hae a ho se amohele selekane kapa tumellano eo, le ho a kopa hore a lokise dikodi dife kapa dife tse boletsweng mabakeng a hae.

**Kabelo ya mesebetsi ya lekgotla la borena
kapa bofumahadi, lekgotla le ka sehloohong
la puso ya borena, lekgotla la puso ya
borena, lekgotla la MaKhoi le MaSan,
lekgotla le tlaasana la puso ya borena le
baetapele ba setso ba MaKhoi le MaSan**

25. (1) Lefapha la mmuso wa naha kapa wa profinse, ho ya ka boemo, mohlomong, le sebedisa mehato ya molao kapa e meng le ka fana ka mosebetsi bakeng sa lekgotla la borena kapa bofumahadi, lekgotla le ka sehloohong la puso ya borena, lekgotla la puso ya borena, lekgotla la MaKhoi le MaSan, lekgotla le tlaasana la puso ya borena baetapele ba setso le ba MaKhoi le MaSan tabeng ya tshebetso efe kapa efe ya lefapha le jwalo: Ho itshetlehlile ka hore mosebetsi o jwalo ha o akarelletsa matla a ho etsa diqeto dife kapa dife.

(2) (a) Tshebetso le mokgwatshebetso o lokelang ho latelwa bakeng sa phano ya mosebetsi o boletsweng karolwaneng ya (1) ho afe kapa afe a makgotla kapa baetapele ba boletsweng karolwaneng e ka hodimo, hammoho le boholo ba wona, le maemo le matlotlo a tsamaisanang le phano efe kapa efe e jwalo, ho itshetlehlile ka serapa sa (b), e ka nna ya etsetswa qeto ke lefapha le amehang.

(b) Pele lefapha le fana ka mosebetsi jwalokaha ho boletswa karolwaneng ya (1), lefapha leo le tlameha—

(i) ho fuwa tumello ke Letona le ho buisana le Ntlo ya Naha, haeba e le lefapha la naha; le

(ii) haele lefapha la profinse, le fumane tumello ya Letona la Profinse le ikarabellang ka ditaba tsa setso tsa profinse e amehang le ho buisana le matlo a amehang a profinse le a selehae.

(3) Moo lefapha le faneng ka mosebetsi ho lekgotla kapa moetapele ofe kapa ofe karolwaneng ya (1), lefapha le jwalo le tlameha ho pheha leihlo tsela eo a phethang mosebetsi wa hae ka yona le ho netefatsa hore—

(a) mosebetsi o phethwa ho latela Molao wa Motheo le molao ofe kapa ofe o mong o amehang; mme

(b) mosebetsi oo o phethwa ka tsela e baballang tjhelete le e atlehang.

(4) Moo makgotla afe kapa afe kapa baetapele ba boletsweng karolwaneng ya (1) ba sa phetheng mosebetsi jwalokaha ho boletsweng karolwaneng ya (3), mosebetsi o jwalo kapa matlotlo afe kapa afe a fuweng lekgotla kapa moetapele eo ho phetha mosebetsi a ka nna a kgutliswa ke lefapha le amehang: 50 Hafeela pele kgulo e jwalo e etsahala, lefapha le amehang le tlameha ho qala ka ho netefatsa mabaka bakeng sa ho se phethe mosebetsi o amehang le, moo ho hlokehang, ho fa makgotla kapa baetapele ba jwalo matla a ho kgona ho phetha mosebetsi oo.

(5) (a) Ha lefapha la naha kapa la profinse le se le fane ka mosebetsi o boletsweng karolwaneng ya (1), lefapha leo le tlameha ho tsebisa Lefapha ka—

(i) boholo ba wona;

(ii) maemo le matlotlo a tsamaisanang le wona; le

(iii) lebitso la lekgotla kapa moetapele ya amehang.

(b) Ha lefapha la naha kapa la profinse le hula mosebetsi kapa matlotlo jwalokaha ho boletswe karolwaneng ya (4), lefapha le jwalo le tlameha ho tsebisa Lefapha ka mabaka a kgulo e jwalo.

(c) Lefapha leo le tlameha ho boloka direkoto tse nepahetseng tsa tlhahisoleseding e boletsweng dirapeng tsa (a) le (b).

(6) Kabo le kgulo ya mosebetsi jwalokaha o boletswe karolong ena di tlameha ho phatlalatswa e le tsebiso ho Koranta ya Mmusokapa Koranta ya Mmuso wa profinse, ho latela boemo, ho itshetlehile ka lefapha le amehang.

Karolo ya 63. (3), (4), (21) le (22)

Ditokisetso tsa nakwana

63 (3) “Morabe” ofe kapa ofe, o thehilweng hang pele ho la 24 Lwetse 2004, ho latela molao o sebetsang mme o ne o ananelwa ka tsela eo, o nkwa e le setjhaba kapa motse wa puso ya marena karolong ya 3 ya Molao ona, ho itshetlehile ka—

(a) kgulo ya kamohelo ho latela ditokisetso tsa karolo ya 4; kapa

(b) puello ya CTLDC, moo e sebetsang.

(4) (a) Mmuso wa puso ya morena, oo hang pele ho la 24 Lwetse 2004, o neng o thehilwe ebile o ntse o ananelwa ka tsela eo, o nkwa e le lekgotla la puso ya marena e bolelwang karolong ya 16 ya Molao ona mme o tlameha ho phetha mesebetsi e boletsweng karolong ya 20: Puso e jwalo ya marena e tlameha ho hlophiswa botjha hore e ikamahanye le ditokisetso tse karolong ya 16(2) nakong ya dilemo tse pedi ho tloha ha Molao ona o qala ho sebetsa.

(b) Haeba, pele Molao ona o qala ho sebetsa, mmuso ofe kapa ofe wa marena o hlophisitswe botjha jwalokaha ho boletswe serapeng sa (a), empa tlhophiso botjha e jwalo e tlameha ho ikamahanya le ditlhokeho tsohle tse karolong ya 16(2), bolaodi bo jwalo ba puso ya marena bo nkwa e le lekgotla la puso ya marena mme, nakong ya dilemo tse pedi ho tloha ha Molao ona o qala ho sebetsa, le tlameha ho hlophiswa botjha hore le ikamahanye ka botlalo le ditokisetso tsa karolo ya 16(2).

(c) Haeba nako e behilweng e boletsweng serapeng sa(a) kapa (b) e sa fihlellwa, nakong ya selemo se le seng kamora hore nako eo e fele le kamora ho buisana le Tonakgolo e amehang, Letona le ka nna la sebedisa ditokisetso tsa karolo ya 16(2) ho netefatsa hore bolaodi bo jwalo ba borena kapa lekgotla la puso ya marena le hlophisitswe kapa le hlophisitswe botjha ho latela ditokisetso tsa karolo ya 16(2).

(d) Ditokisetso tsa karolo ya 16(5) di sebetsa ho tlhophiso kapa tlhophisobotjha e boletsweng karolwaneng ena.

(21) Boemong bofe kapa bofe moo sebaka sa puso ya lekgotla la puso ya marena kapa lekgotla le tlaasana la puso ya marena le hlalositsweng ho latela molao wa naha kapa wa profinse pele Molao ona o qala, Tonakgolo o tlameha hore nakong ya dilemo tse tharo Molao ona o qadile, kapa nako e ekeditsweng ho ya ka qeto ya letona, a fumane dibaka tse welang tlasa puso eo di le mmapeng mme a phatlalatse dimmapa tse jwalo ka tsebiso Koranteng ya Mmuso wa Profinse e amehang.

(22) (a) Selekane kapa tumellano efe kapa efe eo lekgotla la borena kapa la bofumahadi, lekgotla le ka sehloohong la puso ya marena, lekgotla la puso ya marena kapa lekgotla le tlaasana la puso ya marena pele Molao ona o qala ho sebetsa, e tlameha ho hlahlojwa ke Tonakgolo nakong ya dilemo tse tharo ho tloha ha molao o qala ho sebetsa,

ho bona hore na selekane kapa tumellano eo e fihlella ditlhoko tsa karolo ya 24(3)(a), (b), (c), (e) le (4).

(b) Haeba Tonakgolo a nka hore selekane kapa

tumellano e boletsweng serapeng sa (a) e sa fihlelle ditlhokeho tse jwalo, Tonakgolo o tlameha ho kgutlisetsa selekane kapa tumellano eo ho mahlakore a keneng selebeneng kapa tumellanong eo le ho a kopa hore a e fetole kapa a kene selebeneng kapa tumellanong e jwalo hape e imatahanyang le karolo ya 24(3)(a), (b), (c), (e) le (4), kapa ho hlakola selekane kapa tumellano e jwalo.

(c) Ditokisetso tsa karolo ya 24(6) di sebetsa ho dilekane le dutumellano tse boletsweng karolwaneng ena.

(d) Ditokisetso tsa karolwana ena ha di sebetse selebeneng kapa tumellanong efe kapa efe, eo ha Molao ona o ne o qala ho sebetsa, ho neng ho kenwe ho tsona ho latea ditokisetso dife kapa dife tsa molao ofe kapa ofe o mong o neng di dumella.

ALLIANCE FOR RURAL DEMOCRACY

Telephone: 010 021 0572

Email: info@ruraldemocracy.org.za

Website: www.ardt.org.za

LEGAL RESOURCES CENTRE

Telephone: 011 038 9709

Email: info@lrc.org.za

Website: www.lrc.org.za

LAND AND ACCOUNTABILITY RESEARCH CENTRE

Telephone: 021 650 3288

Email: pbl-larc@uct.ac.za

Website: www.larc.uct.ac.za

STOP THE BANTUSTANS

FIND OUT MORE

stopthebantustanbills.org

  @StopTheBills